

АДАПТАЦІЯ СТАТЕВОРОЛЬОВОГО ОПИТУВАЛЬНИКА BSRI ДЛЯ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ШЛЯХОМ ПЕРЕФРАЗУВАННЯ

Боровцова М. С., Віняр Г. М. Адаптація статево-рольового опитувальника BSRI для молодшого шкільного віку шляхом перефразування.

У статті викладено адаптовані авторами текст, інструкцію та діагностичну процедуру україномовної версії статево-рольового опитувальника С. Бем для респондентів молодшого шкільного віку. З урахуванням особливостей психічного розвитку молодшого школяра, перелік із 60 рис і якостей, поданих у методиці, було перефразовано задля залучення образного мислення досліджуваного та нівелювання семантичних похибок, пов'язаних із переносним значенням слова, його багатозначністю, належністю до книжної лексики чи запозиченістю.

Ключові слова: статева роль, статево-рольовий опитувальник С. Бем (BSRI), маскуліність, фемініність, чоловічість, жіночість, перефразування, багатозначність слова, запозичена лексика.

Боровцова М. С., Віняр А. Н. Адаптація полоролевого опросника BSRI для младшого школьного возраста путем перефразирования.

В статье изложены адаптированные авторами текст, инструкция и диагностическая процедура украиноязычной версии полоролевого опросника С. Бем для респондентов младшего школьного возраста. С учетом особенностей психического развития младшего школьника, перечень из 60-ти черт и качеств, предложенных в методике, было перефразировано для задействования образного мышления испытуемого и нивелирования семантических погрешностей, связанных с переносным значением слова, его многозначностью, принадлежностью к книжной лексике или заимствованностью.

Ключевые слова: половая роль, полоролевой опросник С. Бем (BSRI), маскулинность, фемининность, мужественность, женственность, перефразирование, многозначность слова, заимствованная лексика.

Borovtsova M. S., Vinyar H. M. The adaptation of Bem Sex-Role Inventory to respondents from primary school by rephrasing.

Text, instruction and diagnostic procedure of Ukrainian version of Bem Sex-Role Inventory adapted by the authors for respondents from primary school are presented in the article. Considering the features of psychical development of primary scholars, authors rephrased sixty points submitted in BSRI to involve examinee's imaginative thinking and to neutralize some semantic mistakes related to figurative mean of a word, its polysemy, belonging to scientific lexicon or borrowing.

Key words: sex role, Bem Sex-Role Inventory, masculinity, femininity, manhood, womanhood.

Постановка проблеми. Сучасні соціогуманітарні дослідження, зокрема українські, все частіше торкаються проблеми вивчення репрезентацій статі: психічної, мовної, соціальної тощо. Об'єктивність дослідження гендерного та інших корелятивів статі забезпечується застосуванням адекватних валідних методів, передусім – культурно вільних, таких, що мають міжмовне, міжетнічне значення. Вказаним вимогам в аспекті визначення уявлень особистості про рольові конотати статі, що складають її гендерний концепт, відповідає опитувальник BSRI – Bem Sex-Role Inventory, розроблений Сандрою Бем [6]. З часу опублікування повного poradника авторки із використання цієї методики (у 1981 році) опитувальник не втрачає популярності до нині. Навіть попри доведення невалідності початкових шкал методики – шкал маскулінності та фемінінності, здійснене R. Hoffman і L. Borders в 2001 році [7], діагностична цінність опитувальника не викликає сумнівів, оскільки тепер він дозволяє встановлювати індивідуальні способи гендерного маркування без посилань на традиційні. Однак, розроблений для дорослих, BSRI не підходить для обстеження більш юного респондента. Потреба ж у дослідженні динамічних особливостей статевого маркування в онтогенезі українця спонукала нас адаптувати текст методики BSRI для респондентів молодшого шкільного віку шляхом перефразування здійсненого нами україномовного перекладу опитувальника.

Мета статті – здійснити адаптацію україномовної версії статевого опитувальника С. Бем (BSRI) для респондентів молодшого шкільного віку шляхом перефразування.

Аналіз останніх публікацій з досліджуваної проблеми дозволив нам встановити, що в соціогуманітарній науковій пресі наведено низку україномовних перекладів методики BSRI, жоден з яких, за нашими висновками, не відповідає достатньою мірою англійському оригіналу, тож не може бути використаним як основа для проведення подальшої адаптації. Унаслідок аналізу та коригування наявних україномовних версій BSRI нами було укладено основний текст із 60 рис і якостей опитувальника та інструкцію до нього, розраховані на респондентів підліткового, юнацького, дорослого віку. Попередніх спроб адаптації статевого опитувальника С. Бем для респондентів молодшого шкільного віку нами не виявлено. Однак дослідниками В. Скребець та

І. Шлімаковою у 2009 році було виконано подібну адаптацію методики С. Бем – для молодших підлітків, що також спиралася на перефразування, у зв'язку із чим текст опитувальника, укладений зазначеними авторами, взято нами за основу [4].

Виклад основного змісту. Психологічне діагностування молодшого школяра, за висновком Р. Немова, має свої особливості, пов'язані з індивідуальною інтелектуальною, моральною чи міжперсональною неготовністю дитини до виконання інструкції, недостатнім розвитком довільної уваги, рефлексії та самомотивації, що є нормальним для цього віку. Найбільш помітно ці особливості стають обмеженням у діагностиці особистісних якостей, а також під час використання методик, що потребують словесно-логічного, а не образного чи наочно-дійового мислення, тобто пов'язаних із оперуванням поняттями. У такому разі, застерігає автор, методика потребує спрощення та структурно-змістового змінення [2]. Спираючись на сказане, з метою нівелювання похибки дослідження уявлень про статеві ролі молодших школярів, пов'язаної з особливостями вікового психічного розвитку, нами було вжито таких заходів:

1. Визначено, що процедура обстеження молодшого школяра за статоворольовим опитувальником BSRI має відбуватись індивідуально та в усній формі. Психолог самостійно зачитує досліджуваному інструкцію та основний текст методики, власноруч фіксує відповіді дитини.

2. Розроблено детальну інструкцію досліджуваному з елементами пілотажного опитування, що дозволить психологу впевнитися, що дитина зрозуміла завдання. Текст інструкції додаємо: *«Зараз я зачитуватиму тобі твердження, а ти маєш визначити і повідомити мене, якщо вони описують чоловічу чи жіночу поведінку, чоловічі або жіночі якості. Ти можеш просто говорити мені «чоловіче» або «жіноче». А якщо ти вважаєш, що так поведуться і чоловіки, і жінки, то сповісти мене про це. Зрозуміло? Слухай перше твердження: «Має веселу вдачу: любить пожартувати, розсмішити когось». Про кого так можна сказати? Про чоловіків, жінок чи і про чоловіків, і про жінок? Молодець, усе правильно. А тепер наступне твердження...».*

3. Перефразовано основний текст опитувальника BSRI із прикметників та словосполучень у прості або складні речення, що активує образне мислення дитини поряд зі словесно-логічним та робить

більш зрозумілими пункти методики завдяки збільшенню кількості дієслів (див. Табл. 1). Перш за все, перефразування потребували ті прикметники, що в оригіналі методики вжиті в переносному значенні, як-от: *похмурий, теплий, солодкомовний*. Їхній зміст для респондента молодшого шкільного віку не є очевидним, тож потребує семантичного підкріплення у вигляді посилання на конкретні способи здійснення особистістю вказаних рис у спостережуваній поведінці.

Інша група слів потребує уточнення у зв'язку із багатозначністю. До таких ми віднесли такі: *незалежний, безпосередній, владний*. Зміст позицій, що описують ці особистісні риси і якості, було розкрито нами у складносурядних реченнях, у яких дібрано ряд присудків, що доповнюють та уточнюють один одного, тобто відсікають можливості інших тлумачень.

Деякі слова, як-от: *індивідуаліст, агресивний, схильний до аналізу, амбітний*, необхідно було перефразувати у зв'язку з тим, що вони є елементами книжної або запозиченої лексики, невідомої пересічному молодшому школяру. Перефразування цих пунктів спиралося на їх психологічні визначення, подані в словниках [3; 5].

Однак окрема група слів та словосполучень опитувальника була зумисне залишена нами без перефразування. Передусім йдеться про пункти *жіночний* і *чоловічий*, уточнення яких у межах даної методики є неприпустимим, оскільки може спотворити можливості проєкції індивідуальної семантики особистості. Адже психолога цікавить вибір респондента на основі його власного уявлення про чоловічість та жіночість, навіть якщо вони перечать соціальним гендерним очікуванням. До цієї ж групи увійшли позиції *привабливий* і *любить дітей*, які, на наш погляд, уповні розкривають свій зміст молодшому школяру.

4. Проведено апробацію адаптованого нами тексту статеворольового опитувальника С. Бем на вибірці з 80 хлопчиків 7–8 років на базі загальноосвітніх шкіл №57 і 123 та гімназій № 24 і 91 м. Кривого Рогу, а також у ДОТ «Парус» у смт. Лазурне Херсонської обл. із подальшим коригуванням.

Таблиця 1

Початковий та адаптований для молодшого шкільного віку варіанти статурольового опитувальника С. Бем (BSRI)

Основний елемент опитувальника	Адаптований елемент опитувальника
Упевнений у собі	Упевнений у собі та у своїх силах
Поступливий	Уміє поступитись іншій людині, навіть якщо правда на його боці
Здатний допомогти	Може прийти на допомогу, якщо хтось її потребує
Відстоєє власні переконання	Коли переконаний у своїй правоті, то відстоєє, захищає свою думку
Життєрадісний	Радіє життю
Похмурий	Є похмурою людиною: часто має поганий настрій і рідко посміхається
Незалежний	Може сам подбати про себе, не залежить від інших людей
Сором'язливий	Часто соромиться і ніяковіє, особливо серед незнайомих людей
Сумлінний	Завжди дуже відповідально і старанно виконує всі справи, за які береться
Спортивний	Є спортивною людиною: любить заняття фізкультурою, спортом
Ніжний	Часто виявляє ніжність до когось: обіймає, гладить чи просто говорить щось хороше
Наганий	Прикидається добрішим чи злішим, ніж є насправді
Наполегливий	Докладає багато зусиль, щоб досягти того, що задумав
Улесливий	Зумисне вихваляє людей, говорить їм компліменти, щоб вони краще до нього ставилися
Щасливий	Почувається щасливою людиною
Сильний як особистість	Є сильною особистістю, не відступає від своїх задумів і рішень
Відданий	Відданий своїм друзям, рідним, не зраджує
Непередбачуваний	Є непередбачуваною людиною, завжди дивує людей тим, чого ніхто від нього не очікує
Дієвий	Більше робить, діє, ніж говорить про це
Жіночний	Жіночний
Надійний	Є надійною людиною, на нього можна поклатись і він не підведе

Схильний до аналізу	Любить міркувати над чимось, думати, аналізувати
Співчутливий	Дуже співчуває людині, яка має неприємності
Ревнивий	Ревнує до інших людей
Здібний до лідерства	Має здібності для того, щоб стати лідером
Уважний до потреб інших людей	Уважний до потреб інших людей. Не думає тільки про себе
Правдивий	Завжди говорить правду
Готовий ризикнути	Не боїться ризику. Готовий ризикнути, якщо це потрібно
Чуйний	Чуйний до інших людей, розуміє їхні почуття
Потайний	Мало що розповідає про себе іншим людям, багато речей, які стосуються його життя, залишає в таємниці
Легко приймає рішення	Легко, без довгих роздумів приймає рішення
Жалісливий	Його легко розчулити, він переживає через чуже горе як через своє
Щирий	Є щирою людиною, не хитрує з іншими
Самостійний	Є самостійним: коли потрібно щось зробити, то покладається на свої сили, а не чекає сторонньої допомоги
Прагне втішити	Намагається розрадити, заспокоїти, чимось втішити того, хто сумує чи страждає
Зарозумілий	Вважає себе кращим за інших, зарозумілий
Владний	Любить командувати, керувати іншими людьми
Солодкомовний	Вміє красномовно розказати про щось
Привабливий	Привабливий
Чоловічний	Чоловічний
Теплий, сердечний	Тепло і сердечно ставиться до людей
Серйозний	Серйозна людина
Має власну позицію	Має власну позицію, власну думку
Турботливий	Турбується про інших людей
Приязний	Приязно ставиться до людей, легко може затоваришувати із кимось
Агресивний	Часто проявляє агресію: може накричати на когось, обізвати або вдарити

Довірливий	Довіряє людям, не підозрює, що вони можуть обманути чи схитрувати
Невмілий	Мало що вміє робити добре
Виступає лідером	Часто стає лідером, «душею компанії». Його поважають і рівняються на його думку.
Безпосередній	Безпосередній, простий: завжди говорить те, що думає, питає в інших те, що йому цікаво
Легко пристосовується	Легко пристосовується до нового: нових людей, нових місць, правил
Індивідуаліст	Більше любить робити щось наодинці, ніж разом з кимось
Не використовує лайливий слів	Не вживає лайливі, непристойні слова
Безсистемний	Не може організувати себе, через що часто не доводить справ до кінця
Любить позмагатись	Любить позмагатись з іншими людьми
Любить дітей	Любить дітей
Тактовний	Дуже ввічливо спілкується з іншими людьми, виявляє до них повагу
Амбітний	Ставить собі дуже високі цілі, мріє багато чого досягти. Для нього важливо бути найкращим у тому, чим він займається
Спокійний	Є спокійною, врівноваженою людиною, яку важко «вивести із себе»
Поміrkований	Має поміrkований, не бунтівний характер. Є таким, як усі

Висновки. Реалізація поставленої мети дослідження дозволяє нам стверджувати, що використання статоворольового опитувальника С. Бем в обстеженні респондентів молодшого шкільного віку можливе за рахунок адаптації його процедури та змісту, а саме: встановлення індивідуальної форми усного опитування; проголошення інструкції, доповненої вправою, що дублює основне завдання; перефразування пунктів основного тексту методики задля залучення образного мислення респондента та нівелювання семантичних похибок, пов'язаних із переносним значенням слова, його багатозначністю, належністю до книжної лексики чи запозиченістю.

Апробація адаптованого нами опитувальника BSRI на вибірці молодших школярів 7–8 років підтвердила його діагностичну

спроможність. Перспективним у контексті зазначеного ми вважаємо дослідження індивідуальної рольової семантики гендерних концептів молодших школярів для визначення синтаксичних і лексичних особливостей породження ними текстів певної статі. Проведення процедури валідазації шкал маскулінності та фемінінності для молодшого шкільного віку, зважаючи на висновки R. Hoffman і L. Borders [7], а також більш пізні заклики самої С. Бем не досліджувати якості, яких не існує [1], вважаємо неактуальним.

Література

1. Бем С. Линзы гендера. Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / С. Л. Бем. – М. : РОССПЭН, 2004. – 336 с.
 2. Немов Р. С. Психология: в 3-х книгах / Р. С. Немов. – М. : Владос, 2001. – Книга 3. Психодиагностика. – 640 с.
 3. Немов Р. С. Психология: Словарь-справочник: в 2-х ч. / Р. С. Немов. – М. : Владос-Пресс, 2003. – Ч. 1. – 304 с.
 4. Скребець В. О. Діагностика гендерних ролей дітей молодшого підліткового віку / В. О. Скребець, І. І. Шлімакова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. – 2009. – Вип. 74, т. 2. – С. 142–148.
 5. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2007. – 640 с.
 6. Bem S. Bem Sex-Role Inventory: Professional manual / S. L. Bem. – Palo Alto, CA : Consulting Psychologists Press, 1981.
 7. Hoffman R. M. Twenty-five years after the Bem Sex-Role Inventory: A reassessment and new issues regarding classification variability / R. M. Hoffman, L. D. Borders // Measurement and Evaluation in Counseling and Development. – 2001. – № 34. – pp. 39–55.
- Стаття надійшла до редакції 24.09.2012 р.